

9. Пилипчук І. Беззубість та опускання: важка плата регіону за вугільну ренту // Голос з-над Бугу. 25 лютого, 2000. – С. 2.
10. Рудько Г. І., Смоляр Н. І., Скатинський Ю. П., Федосеева В. П., Харкевич В. В., Молкунова Г. В., Жукова В. М., Солонько Г. Н. Екологічна оцінка стану геологічного середовища Червоноградського гірничопромислового району у зв'язку з масовим захворюванням дітей флюорозом. (Геолого-медичні аспекти). – К., 1996. – С. 36.
11. Рудько Г. І. Техногенно-екологічна безпека геологічного середовища. – Львів, 2001. – С. 222-226.
12. Собакарь Г. Т., Сомов В. И., Кузнецова В. Г. Современная динамика и структура земной коры Карпат и прилегающих территорий. – Киев, Наукова думка, 1975. - 128 с.

Summary:

Nazarovets I. D. CHILDREN DESEASE OF TEETH IN CHERVONOHHRAD MINING INDUSTRIAL REGION

Analysis of dynamics and causes of children and teenager disease of teeth in Chervonohrad mining industrial region is represented. Possible connection of the children teeth epidemics with geologic patogenous zones is analyzed.

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОХОРОНА ПРИРОДИ

УДК 911,2: 630 (292.452)

П.С. ТЕЛІШ

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ СКИБОВИХ ГОРГАН

Чи не найважливіша роль у забезпеченні сталого розвитку лісового господарства належить науковим розробкам, що стосуються вивчення лісових ресурсів. Під поняттям "ліс" більшість вчених розуміють сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, серед яких домінує деревна рослинність, та середовища, яке вони займають. З терміном "ліс" тісно пов'язаний термін "лісові ресурси". Під ним розуміють рослини, тварини і корисні властивості лісу (рекреаційні, охоронні, захисні, регулюючі та інші), що можуть бути використані для потреб національної економіки та населення [4]. Таке трактування робить лісові ресурси об'єктом вивчення багатьох суміжних наук. Проте вирішальне значення у їх вивченні традиційно належить біології, географії та лісівництву. Ми зробимо спробу дещо уточнити роль географічних досліджень на предмет вивчення лісових ресурсів.

Ліси, як складова біосфери з однієї сторони, та об'єкт господарської діяльності з іншої є одним з чи не найважливіших відновних ресурсів. Проте їхній потенціал часто зводиться до ресурсів деревини, чи в кращому випадку до використання побічної продукції лісу (маюмїрна деревина, гриби, ягоди, мисливські ресурси.) В той же час ліси володіють значними корисними функціями, до яких слід віднести в першу чергу водоохоронну, ґрунтозахисну, санітарно-гігієнічну та рекреаційну. Хоча про значення цих функцій написано чимало, проте і надалі немає конкретних методичних розробок щодо кількісної оцінки цих властивостей. Деякі напрацювання з даної тематики знаходимо у працях Анцукевича О.М., Бєлова С.В., Молчанова А.А., Чубатого О.В. На нашу думку такі дослідження є особливо важливими, оскільки оцінка і використання таких властивостей може значно змінити пріоритети ведення лісового господарства. Часто економічний ефект від використаної деревини значно поступається можливостям використання корисних функцій. Саме в цьому ми вбачаємо роль еколого-географічних досліджень на предмет комплексного використання лісових ресурсів.

Лісокористування у Карпатах традиційно є однією з актуальних соціальних проблем. Водночас Українські Карпати є унікальним природним комплексом, що має сприятливі умови для розвитку рекреації та туризму. Цьому сприяє багата та різноманітна рослинність та мальовничі гірські ландшафти. З іншого боку Карпати є найбільш залісненим регіоном України, ресурси якого слід використовувати. Традиційно найбільш привабливими для туристів та рекреантів є найбільш масивні та високі гірські хребти Карпат – Чорногора та Свидовець. Вони є особливо цінні в геолого-геоморфологічному і ботаніко-географічному відношенні. Через значне перевантаження тут спостерігається посилення рекреаційної дигресії рослинного покриву [3].

Особливий інтерес під цим кутом зору становлять Скибові Горгани – унікальний для Карпат гірський масив, для якого характерним є наявність великої кількості кам'яних розсіпів та осипищ (греготів) при майже повній відсутності типових для Карпат полонин. Це одна з найбільш заліснених і найменш заселених частин Українських Карпат. Лісові ресурси цього регіону активно почали досліджувати науковці ще в 30-40 рр. минулого століття. В працях Ц. Кохановського, В. Шаффера висвітлюється значення заростей соснового криволісся. С.В. Шевченко займався вивченням типів лісу у Горганах. Деякі загальні питання, що стосуються значення лісів Скибових Горган досить детально висвітлено у

працях П.С. Пастернака, С.А. Генсірука, М.А. Голубця [1]. В той же час попри велику кількість праць, що стосуються використання лісів Горган питанням комплексного використання інших корисних властивостей лісу, на нашу думку не приділено належної уваги. Нами було здійснено спробу оцінити лісові ресурси Скибових Горган приділяючи основну увагу корисним властивостям лісу.

Горганами називається частина Українських Карпат, яка розташована між ріками Мізункою і Рікою на північному заході і Іокутськими Карпатами на південному сході. Північно-східна межа проходить по лінії стику з крайовими низькогірними хребтами через населені пункти Мізунь–Битків–Делятин–Космач. На південному заході, півдні, та південному сході Скибові Горгани межують з районами низькогірного рельєфу і поздовжніх долин Воловецької Верховини та гірською групою Свидівця. Згідно з ландшафтним районуванням Горгани відносяться до низькогірно- та середньогірно-скибового видів, що розміщені в основному в межах Івано-Франківської області за винятком привододільних схилів Закарпаття і займають межиріччя верхніх і середніх течій рік Свіча, Лімниця, Бистриця Солотвинська, Бистриця Надвірнянська, Прут. Довжина гірської смуги сягає 120 км, при ширині 25-30 км, а за Прутом пасмо звужується до 12-15 км. Тут виділяється 7 хребтів з висотою понад 1700 м н. р. м. [3].

Ліси у Горганах представлені в основному хвойними породами – смерекою та ялицею, які менш вимогливі до едафічних умов. Значно менше поширений бук європейський. Зустрічаються також окремі масиви сосни кедрової європейської, на гірських болотах – пригнічена сосна європейська (релікти раннього голоцену). Найбільш характерною рисою лісової рослинності Скибових Горган є територіально значні комплекси криволісся сосни муго (жеспу) і кам'янистих розсипів, вкритих лишайниками в сукупності з невеликими фрагментами субальпійських лук. Ділянки трав'янистої і мохово-лишайникової рослинності зустрічаються в Горганах лише на найвищих вершинах: Велика Сивуля (1836м), Мала Сивуля (1818 м), Добошанка (1754 м), Синяк (1665 м), Молода (1723 м), та деяких інших [3].

Туниця Ю.Ю. (1976) пропонує розглядати ліс як економічну систему, у вигляді взаємопов'язаних між собою і зовнішнім середовищем чотирьох обов'язкових компонентів: (вони умовно позначені початковими буквами грецьких і латинських слів – дерево, гриб, фауна, рекреація):

- ресурсів деревини D, до яких відносяться: ділова деревина, гілки, деревна зелень, кора та інші потенційні продукти деревного походження;
- ресурсів недеревного походження M, що включають: гриби, ягоди, плоди, лікарську і технічну сировину, сіножаті, кормові ресурси, бджільництво і т.д.;
- ресурсів тваринного походження F, тобто фауни – мисливської, біологічно корисної (птахи і звірі) та шкідливої (природні шкідники лісу та комахи);
- специфічних матеріальних ресурсів (послуг) R, під якими мається на увазі рекреаційна цінність лісових масивів, вплив лісу на захист ґрунтів від ерозії, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, рівня ґрунтових вод, регулювання стоку, продукування кисню та насичення повітря фітонцидами, очищення повітря від шкідливих газів, підтримку дебіту мінеральних джерел [6].

Деревні ресурси у Горганах залишаються досить значними. Це найбільш заліснений регіон Українських Карпат. Основні тенденції лісокористування нами була прослідковано на території Осмолодського та Надвірнянського ДЛГ. Стан лісових ресурсів дедалі погіршується, хоча цього не фіксує ні державна статистика, ні органи, на які покладено контроль за використанням лісів. У той же час щороку об'єм вирубок менший за розрахункову лісосіку (табл. 1).

Подібна ситуація складається і в інших держлісгоспах. Досить негативним явищем є те, що дуже незначними залишаються обсяги відновлення лісових насаджень (табл. 2).

Обсяги розрахункової лісосіки та щорічного вирубу лісу по Осмолодському ДЛГ [1].

Рік	Обсяг вирубу лісу		
	Запланований	Фактичний	
	тис. куб. м.	тис. куб. м.	Га
1991	74,8	62,3	312
1992	74,8	71,4	311
1993	74,8	68,0	283
1994	74,8	56,8	235
1995	74,8	48,8	179
1996	74,8	60,1	269
1998	74,8	62,4	303
1999	74,8	64,0	340
2000	74,8	64,0	340

Досить складною залишається ситуація з використанням відходів на лісосіках. За період з 1990 по 2000 рр. майже в чотири рази зменшилося використання порубових решток. Використання побічної продукції лісу в Горганах зводиться до практично неконтрольованого збору грибів та ягід місцевим населенням з навколишніх населених пунктів.

Щорічні обсяги створення лісових культур (га) у Осмолодському ДЛГ [1].

Роки	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
За планом	275	400	360	339	210	210	200	225	245	240
Фактично	281	401	370	334	221	223	205	220	235	235

Ліси Горган володіють величезним потенціалом щодо використання корисних функцій лісів, хоча використовуються ці функції досить обмежено. Чи не найважливішою з них є рекреаційна функція.

Скибові Горгани належать до найбільш відвідуваних туристами районів Карпат, поступаючись у кількості відвідувачів лише Черногірському масиву. Привабливість цієї території посилюється наявністю заповідних об'єктів, яких налічується у Горганах 17, з них 5 – державного значення [5]:

1) Ландшафтний заказник “Грофа” – (2530 га) охороняються соснові стелюхи сосни гірської та вільхи зеленої, кам’янисті розсипи, гірські смерекові ліси, обширна дифузна популяція сосни кедрової на площі понад 500 га, гірське озеро.

2) Ботанічний заказник “Яйківський” – (263 га) охороняється один з найбільших у Карпатах осередків сосни кедрової.

3) Гідрологічний заказник “Турова Дача” – (255 га) унікальне торфове болото поверх другої тераси р. Лімниці, вкрите реліктовим масивом низькорослого соснового лісу.

4) Ботанічна пам’ятка природи “Сокіл” – (29 га) – осередки зростання сосни реліктової кедрової на кам’янистих розсилах

5) Гідрологічна пам’ятка природи “Болото Мінана” (60 га). Рідкісне торфове болото з унікальною рослинністю - найнижче місцезростання сосни гірської (800 м н.р.м.)

Ліси в значній мірі впливають на систему водорегулювання тої чи іншої території. Доведено, що водний режим і річковий стік залежать від наявності лісів. Ні в кого не викликає сумніву позитивний вплив лісу на формування весняних повеней, хоча питання кількісного впливу лісових масивів на живлення витоків річок залишаються дискусійними. Особливо вагомим з екологічної точки зору гідрологічне значення мають гірські ліси. На

думку О.В. Чубатого вони відіграють особливу роль в регулюванні водного балансу. Ці ліси значною мірою впливають на затримання, регулювання і перерозподіл опадів. Скибові Горгани знаходяться у басейнах трьох найбільших річок: Лімниці, Бистриці Надвірнянської, та Бистриці Солотвинської (табл. 3).

Значною є також екологічна ефективність ґрунтозахисних функцій лісу. Незважаючи на відсутність загальноприйнятої методики визначення цієї функції лісу ряд авторів приводять переконливі цифри. П.М. Горденін встановив, що на 1 га суцільних вирубок лісу змивається 150 – 500 м³ родючого ґрунту. Замінити цей ґрунт неможливо, оскільки, для утворення природним шляхом на твердій материнській породі шару ґрунту потужністю 20 см потрібно більше 1500 років [7]. Цей приклад наводиться для того, щоб показати, що економічний ефект, отриманий від використання деревини суттєво знижується за рахунок врати ґрунтозахисної здатності лісу.

Таблиця 3

Основні гідрологічні показники основних річок Горган[3].

Річка	Площа басейну, км ²	Лісистість, %	Шар стоку, мм
Бистриця Надвірнянська	308	79	473
Бистриця Солотвинська	112	80	396
Лімниця	360	84	426
Брустурянка	257	74	176
Мокрянка	214	77	189

На нашу думку дослідження лісів з еколого-географічної точки зору слід проводити на ландшафтній основі.

У Скибових Горганах виділяється шість гірських ландшафтів:

1. Прибескидські або Свіцько-Мізоцькі Горгани. У межах даного ландшафту виділяються хребти Хом (1344 м), Розтока (1370 м) і Менчул (1450 м). Тут спостерігається значна віддаленість від транспортних шляхів, висока залісненість переважно монодомінантними смерековими деревостанами, слабкий розвиток кам'яних рослинів.
2. Аршицький ландшафт (Аршиця-Ілемські Горгани). Займає межиріччя Свічі і Лімниці. Найвищі вершини – г. Молода (1723 м), Яйко Ілемське (1679 м). Особливістю ландшафту є наявність цікавих заростей сосни європейської на гірських болотах Мшана та Лютошара. Дуже цікавою є ділянка пралісового масиву на схилах г. Яйце на висотах 1400-1500 м н. р. м., та найбільший в Україні масив сосни кедрової європейської, занесеної до Червоної книги України (зберігся з періоду раннього голоцену). Цей масив має статус заказника. Ліси цього ландшафту є малоосвоєні та досить перспективні для організації рекреаційної діяльності.
3. Гроф'янський ландшафт (Верхньо-Лімненські Горгани). Основні вершини ландшафту: Грофа (1748м), Паренки (1736 м), Велика Попадя (1568 м). У цьому ландшафті також збереглися праліси сосни кедрової, що охороняються в заказнику "Грофа".
4. Сивулянський ландшафт (Сивулянсько – Станімирські Горгани). Основні вершини: г. Велика Сивуля (1836 м), г. Мала Сивуля (1818 м), г. Ірновище (1804 м). У цьому ландшафті домінуючими є зарості жерелу вище верхньої межі лісу, що чергуються з греготами. У лісах цього ландшафту спостерігається найбільша дигресія рослинного покриву під впливом рекреації, тому слід регулювати і, наскільки це можливо, обмежувати рекреаційну діяльність на цій території.
5. Добошанські Горгани – розташовані між долинами Бистриці Надвірнянської і Прута. Основні вершини: г. Добошанка (1754 м), г. Ведмежик (1736 м), г. Синяк (1665 м), г. Хом'як (1542 м). Тут особливо цікавими є реліктові деревостани сосни звичайної та берези повислої, що збереглися з раннього голоцену у басейні Прута на кам'янистих південних схилах.
6. Запрутські Горгани – займають вузьку південно-східну частину Скибових Горган.

Основні вершини: г. Біла Кобила (1476 м), г. Ротило (1480 м), г. Грегит (1472 м). Ця територія є найбільш освоєна та заселена людиною[5].

Виходячи з вищесказаного ми вважаємо необхідним при вивченні питань комплексного використання лісових ресурсів застосовувати еколого-географічний підхід. Основними завданнями такого підходу на нашу думку повинні бути дослідження, спрямовані на можливості використання корисних функцій лісу (рекреаційної, водоохоронної, ґрунтозахисної, естетичної та санітарно-гігієнічної). Скибові Горгани під цим кутом зору виглядають досить перспективною територією, оскільки це регіон з найвищою в Карпатах лісистістю. Лісові ресурси цієї території володіють значним потенціалом щодо використання корисних функцій лісу. Традиційно важливою для лісів Горган залишається рекреаційна функція. Значні можливості для використання має водоохоронна та ґрунтозахисна функція. Використання корисних функцій лісів Горган може значно змінити пріоритети ведення лісового господарства у Карпатах.

Література:

1. Історія Осмолодської пуші / Бойчук І., Гайдукевич М., Парпан В. – Львів, 1998. – 145 с.
2. Олійник В.С. Водорегулююча роль лісів Карпат під час катастрофічних паводків // Наук. вісн. Львів. лісотехн. ун-ту: Лісівницькі дослідження в Україні. – Вип. 12.4, 2003. – С. 48-52.
3. Природа Івано–Франківської області / під. ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1973. – 160 с.
4. Рекреационное использование лесов / С.А. Генсірук, М.С. Нижник, Р.Р. Возняк. – Киев.: Урожай, 1987. – 245с.
5. Теліш П.С. Проблеми використання та оцінки корисних функцій гірських лісів // Горі і люди (у контексті сталого розвитку). Мат. між. конф., присв'яченої року гір (м. Рахів, 14–18 жовтня 2002 р.). – Рахів, 2002. – т.1. – С. 451-453.
6. Тушиця Ю.Ю. Экономические проблемы комплексного использования и охраны лесных ресурсов. Львов.: Вища школа, 1976. – 216 с.
7. Шевченко С.В. Типы горных лесов Горган // Научн. зап. Львов. лесотехн. ин-та. – т.3. – 1957. – С. 144-147.

Summary:

Telish P. ECOLOGICAL AND GEOGRAPHICAL BASIS OF COMPLEX USE OF FOREST RESOURCES IN SKYBOVI GORGANY.

Problems of using Gorgany's forests are considered. Usage of ecological geographical approach for researches this kind of resources is proposed; particular attention is paid on possibilities of using helpful functions of forests.

УДК:332.2 (477.84)

Богдан ЗАБЛОЦЬКИЙ

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА СХИЛОВИХ ЗЕМЛЯХ

В рамках аграрної реформи швидкими темпами проходить процес розпаювання сільськогосподарських угідь. На Тернопільщині значна частина селян уже отримала свої земельні частки і має право володіти, користуватися, а незабаром (у 2005 році) і розпоряджатися своєю землею. Збувається мрія багатьох поколінь землеробів – власна земля.

Проте, існує комплекс екологічних, економічних, правових та інших проблем, що загострюються у результаті роздержавлення та приватизації сільськогосподарських угідь.

Серед основних екологічних проблем, які зумовлюють значні економічні втрати